

BUDAPEST SLAVIC STUDIES

Szerkesztette
DUDÁS MÁRIA

175 ÉVES
A BUDAPESTI SZLAVISZTIKA

Budapest Slavic Studies

175 ÉVES A BUDAPESTI SZLAVISZTIKA

Szerkesztette
Dudás Mária

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2025

175 ÉVES A BUDAPESTI SZLAVISZTIKA

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI

Budapest Főváros II. kerületi Bolgár Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK

Balázs L. Gábor
Császári Éva
Dukkon Ágnes
Farkas Baráthi Mónika
Janurik Szabolcs
Jászay László
Juracsek Kata
Mann Jolán
Palágyi Angéla
Rágyanszki György
Szabó Tünde
Tölgyesi Tamás
Várnai Dorota
Zoltán Dominika
Zsilák Mária

BORÍTÓTERV

Bubrik Máté

TÖRDELÉS

Janiec-Nyitrai Agnieszka
V4 Consulting Kft.

© Szerző, kiadó

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológia Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

ISSN 3094-2500 (online)
ISBN 978-963-489-789-7

Tartalom

Előszó	7
Bibok Károly: A szlavisztika és a ruszisztika témái a mai Magyarországon és azon túl	8
Bockovac Tímea: A pécsi Horvát Tanszék jelenkori oktatási és tudományos profilja	19
Csíkhelyi Lenke: Delján Péter bolgár trónörökös emléke Magyarországon	27
Doncsecz Etelka: A nagykorúság küszöbén: fejezetek a budapesti szlovén szak történetéből	36
Dudás Előd: A budapesti szlavisztika és a helynévkutatás	49
Font Márta: Hodinka Antal (1864–1946). A szlavisztikai kutatások úttörője	55
Gyöngyösi Mária: Az orosz szimbolista líra kriptopoétikája: kriptogramma és szimbólum Alekszandr Blok verseiben	67
György Ladislav: A szegedi Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék múltja, jelene és jövője	79
Hamsovszki Júlia: Szerelmi kontextusban megjelenő kulturális metaforák a magyar és az orosz népdalok <i>folyó</i> reprezentációiban	87
István Anna: Ján Hollý „világa”	93
Juhász Gabriella – Zoltán András: A szláv–magyar nyelvi kapcsolatok tudományos kutatásának előtörténetéből: Georg Karl Romy „Magyarisch-slavische etymologische Miszellen” című kézírata (1813)	102

Kiss Szemán Róbert: A szláv pokol és mennyország mint „felfordult világ” Kollár <i>Szlávia leánya</i> című költeményében	124
Kocsis Mihály: Néhány mondat Wernke Gézáról	134
Komjáti Diána: A (rövid)látás motívuma és lehetséges csehovi párhuzamok Nabokov <i>Adomány</i> c. regényében	138
Kroó Katalin: Szlavisztika és szemiotika. Gondolatok az intézményi és diszciplináris önreflexió kérdésköréhez	146
Lebovics Viktória: Adalékok az Ukrán Filológiai Tanszék létrehozásának történetéhez az Eötvös Loránd Tudományegyetemen	156
Lyavinecz-Ugrin Marianna: A komlóskai ruszin nyelvjárás története a tudomány tükrében – múlt és jelen	164
Menyhárt Krisztina: Tudomány és művészet – interdiszciplináris tudományos sorozat a Bolgár Kulturális Fórum és az ELTE bolgár szak együttműködésében	170
Molnár Angelika: A Goncsarov-kutatásom fejlődésmenete	179
Murányi Márk: A magyarországi Tolsztoj-kutatás kezdetei	189
Pálosi Ildikó Veronika: A verbális agresszió morfológiája az orosz sajtószövegekben	196
Pátrovics Péter: Aspektuskutatás a magyarországi polonisztikában – a definíciók fontossága	204
Pavičić Mladen: Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik – az intézmény bemutatása	226
Pozsgai István: Kis nyelvemlékek nagy kutatója: H. Tóth Imre és a nyelvemlékkutatás	233

Tóth Sándor János: Gépi(es) fordítás Dél-Szlovákia nyelvi tájképének vasúti szegmensében	248
Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet: Részletek a magyarországi szlovák tanárok kommunikációjáról egy nemzetközi kutatás tükrében	260
Urkom Aleksander: A budapesti szerb szak kalandos története Stefanović Dimitrije nyomán	272
Velev Georgi: Egy szlavista Turán ellen. Bonkáló Sándor és <i>Turán</i> a bolgárok kapcsán	279
Vig István: A magyar keresztény vallási szókincs első rétegének szláv eredetű elemei	289
Zoltán Dominika: A <i>lista</i> mint beszédműfaj Csehov korai prózájában	301

Előszó

A szláv nyelvek oktatása az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1849-ben vette kezdetét. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának Szláv Filológiai Tanszéke ezt az évet tekinti a hazai szlavisztikai képzések hivatalos kezdetének.

2024-ben került sor a 175 éves jubileum méltó megünneplésére. A Szláv Filológiai Tanszék oktatói ebből az alkalomból tudományos konferenciát szerveztek, melyre a magyarországi felsőoktatási intézmények szlavisztikával foglalkozó aktív és nyugalmazott kutatói kaptak meghívást. A rendezvényen több mint ötven előadó vett részt három szekcióban.

A kutatók két szekcióban az irodalom-, nyelv- és kultúratudomány területéről mutatták be kutatási eredményeiket, míg a harmadik szekció előadásai a szlavisztikai oktatás múltját, jelenét és jövőjét tekintették át a hazai felsőoktatás intézményeiben.

A budapesti szlavisztikai képzések kezdetéről is szeretnénk e sorokban megemlékezni. Az oktatás az első években csupán félévente egy-egy szláv tárgyú előadásra korlátozódott, majd 1866-ban Ferencz József, az eszéki egyetem professzorának vezetésével megalakult a *Szláv Nyelvi és Irodalmi Tanszék*. Az azóta eltelt évtizedek során a Szláv Filológiai Tanszék vezetését olyan jeles kutatók látták el, mint Asbóth Oszkár, Melich János, Knieszsa István, Hadrovics László, Király Péter, Nyomárcay István, valamint a 21. században Lukács István, Kiss Szemán Róbert és Zsilák Mária. A tanszéket jelenleg Menyhárt Krisztina vezeti.

A budapesti szláv intézet az elmúlt évtizedek során a hazai szlavisztika egyik legfontosabb tudományos és oktatási műhelyévé vált. Az intézet több generációnyi filológust, nyelvtanárt, kutatót és fordítót nevelt ki, akik hazai és nemzetközi szintén egyaránt öregbítették az ELTE hírnevét. Az intézet régóta élénk kapcsolatot ápol az anyaországi egyetemekkel, és fontos szerepet tölt be a szlavisztika nemzetközi diskurzusában.

A jubileumi konferencia lehetőséget teremtett a szlavisztika hazai műhelyeinek találkozására, új együttműködések születésére, és megerősítette a szakmai közösség összetartozását.

Köszönet illeti mindazokat, akik aktív részvételükkel, előadásaikkal és támogatásukkal hozzájárultak a jubileumi rendezvény sikeréhez.

A Szláv és Balti Filológiai Intézet a jövőben is elhivatottan dolgozik azon, hogy méltó módon folytassa ezt a több mint másfél évszázados örökséget.

A szerkesztő

A szláv–magyar nyelvi kapcsolatok tudományos kutatásának előtörténetéből: Georg Karl Rummy „Magyarisch-slavische etymologische Miszellen” című kézírata (1813)

Juhász Gabriella – Zoltán András

Abstract: At the turn of the 18th-19th centuries, as Finno-Ugric comparative linguistics gained ground, besides the inherited lexicon, ever greater attention was paid to loanwords. Several people, independently of one another, noticed the large number of similar words between Hungarian and certain Slavic languages. In addition to a number of printed works, some manuscripts dealing with this topic have come down to us. In this paper, we publish Georg Karl Rummy's autograph entitled *Magyarisch-slavische etymologische Miszellen*, written in Sopron in 1813 and currently kept in the National Széchényi Library, in Budapest.

Keywords: Slavic-Hungarian language relations, etymology, history of linguistics, Georg Karl Rummy.

A 18–19. század fordulóján a finnugor összehasonlító nyelvtudomány térhódítása mellett az öröklött szókincsen kívül nagy figyelem irányult a jövevényszavakra is. Többen, egymástól függetlenül figyeltek fel a magyar és a szláv nyelvek közötti nagyszámú szóegyeztetésre. Több, nyomtatásban megjelent munka mellett – például PÁZMÁNDY Sámuel (1786), GYARMATHI Sámuel (1799), a Debreceni Grammatika (1795), BEREKSZÁSZI NAGY Pál (1796), SÁNDOR István (1808b), JANKOVICH Miklós (1812) – fennmaradt néhány ezzel foglalkozó kézirat is (pl. Juraj RIBAY [1805 előtt], vö. DEÁK 2011: 336, 350). 1815-re elkészült, de csak 1825-ben jelent meg nyomtatásban LESCHKA Istvánnak a kérdést a modern nyelvtudomány kialakulása előtti korban legrészletesebben áttekintő munkája (LESCHKA 1825, vö. HALÁSZ 1903: 39).

Jelen közleményben Georg Karl RUMY Sopronban 1813-ban íródott *Magyarisch-slavische etymologische Miszellen* című, jelenleg az OSzK-ban őrzött munkáját ismertetjük, amelyre korábban FRIED István (1963) hívta fel a figyelmet. A szepességi szász („cipszer”) Rummy 1810 és 1813 között élt Sopronban, ahol az evangélikus líceum professzora volt és bekapcsolódott nemcsak a város, hanem a közeli Bécs szellemi életébe is. A német anyanyelvű sokoldalú tudós még felvidéki fiatal éveiben megtanult szlovákul, a debreceni kollégiumban magyarul, tanári pályája során néhány évet a sziléziai Teschenben (ma kettéosztva Lengyel- és Csehország között Cieszyn és Český Těšín) tanított, ahol a lengyel nyelvet is elsajátította. Így az ő figyelmét is felkeltették a magyar nyelv szláv jövevényszavai.

A bécsi sajtóban 1813-ban keveredett vitába Bartholomäus (Jernej) Kopitar Bécsben élő tekintélyes és befolyásos szlovén tudóssal, kezdetben egy ártalmatlannak látszó német helyesírási kérdésben. Rummy ugyanis egy statisztikai témájú könyv alapos és terjedelmes ismertetésében pár szóban kifogásolja, hogy a szerző Magyarországot Schlözerhez¹ és Engelhez² hasonlóan németül *Ungern* néven emlegeti, mert szerinte az *Ungarn* forma a helyes ([RUMY] 1813c: 96). Erre reagált Kopitar, kifejtve, hogy mivel a magyarok nevét Európa felé a szlávok közvetítették, márpedig a szlávoknál szerinte *Uger*, *Węgier* típusú alakok dívnak, a németben is az *-e-s* alak a helyes ([KOPITAR] 1813d; a vitáról bővebben l. VALJAVEC 1942: 13–14).

Kopitar ugyan név nélkül jelentette meg ezt a kis cikkét, de érvelésében elárulta szlavista voltát, így Rummy vele vitatkozva, de nevét nem említve csak mint „bécsi szláv filológust” emlegeti akkor is, amikor több rövid etimológiai cikket jelentetett meg a bécsi *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* 1813. évi 14., júliusi számában: a *nádor*, a *tárnok* (RUMI 1813a: 110), a *lengyel* (uo. 110–111) és a *paraszt* (uo. 111) etimológiáját fejtegeti Kopitarral (1813: 272, 1813c, 1813b) vitatkozva, s közben – szintén Kopitarra (1813: 272) rálicitálva – programot is hirdet. Tagadja a *nádor* és a *tárnok* szláv eredetét, de elismeri, hogy a magyarok sok méltóságnévet átvettek a szlávoktól, de korántsem annyit, mint amennyit egyes szláv filológusok gondolnak, főleg akkor, ha nem is tudnak rendesen magyarul. „Én veszem magamra ezt a feladatot (noha nem vagyok szláv, bár a szlovák, a cseh és a lengyel dialektust jól ismerem), hogy összeállítsam azon szavak jegyzékét, amelyeket a magyarok bizonyíthatóan a szlávoktól kölcsönöztek. Nem egy szlováknak, szlavóniainak vagy szlovénnek kell ilyesmire vállalkoznia (...), hanem egy olyan magyarnak (*Unger*), aki a magyar (*magyarisch*) és a szláv nyelvet jól ismeri” (RUMI 1813a: 110).

Ennek az ambiciózus tervnek a töredékes megvalósulását láthatjuk a címben szereplő kéziratban, amely a szerző életében bekövetkezett változás miatt torzóban maradt. Hozzájárulhatott terve feladásához az is, hogy nyomtatásban megjelent etimológiáit, amelyeket e kéziratban továbbra is védeni próbált, szigorú, ám jogos bírálatban részesítette ugyanabban a lapban Jankovich Miklós (JANKOWICH 1814). Ennek apropóján Rummy személyesen is felvette a kapcsolatot Kopitarral, s levelezésük tanúsága szerint a kezdeti tartózkodás után kapcsolatuk később baráttá vált (VALJAVEC 1942).

A Rummy kéziratáról hírt adó Fried István azzal keltette fel érdeklődésünket e kiadatlan mű iránt, hogy ízelítő gyanánt közli a benne tárgyalt szavak egy részét: „*tárnok*, *paraszt*, *nádor*, *ábrázat*, *lengyel*, *abroncs*, *bab*, *bába*, *bálvány*, *bocskor* stb.” (FRIED 1963: 73). Ezek csaknem mind mai tudásunk szerint is szláv eredetű szavak, tehát a lista alapján Rummy műve minőségi munkának ígérkezett. A kézirat

¹ Vö. a szövegközléshez tartozó 18. végjegyzetet.

² Johann Christian von Engel (1770–1814), Schlözer tanítványa, történész, a magyar, a délkelet-európai népek és az ukrán történelem kutatója.

kisilabizálása után³ kiderült azonban, hogy a terjedelem nagyobb részét a már az *Intelligenzblatt*-ban is helytelenül etimologizált négy szó fejtegetése foglalja el, legfeljebb további érvekkel próbálja védeni védhetetlen álláspontját: a *tárnok*ot Kopitarral vitázva továbbra is régi magyar szónak tartja, a *nádort* szintén, a *paraszt*ot a héberből vezeti le, a *lengyel* etimológiájával kapcsolatban inkább csak kétségeit hangoztatja, semmint hogy magyarázattal próbálkozna. Ebben a négy téves etimológiájában is tanúbizonyságot tesz azonban számos ókori és modern nyelv, valamint az ő korában már közzétett magyar nyelvemlékek ismeretéről.

Rumy itt is megismétli, hogy miért tart alkalmasabbnak egy magyar embert a magyar nyelv szláv jövevényszavainak a kutatására, mint egy szlávot, hozzátéve, hogy egy magyar kevésbé hajlamos „szlávimádatba” (*Slavomanie*) esni, de szerényen itt most azt is hozzáteszi, hogy erre a feladatra mégiscsak egy szlávul és magyarul egyaránt jól tudó magyarországi német (*Deutschunger*) a legalkalmasabb, mert tőle több lojalitás várható el Magyarország iránt (*Ungartheylichkeit*), mint egy szlávtól. Ám hogy a „bécsi szláv filológus” (vagyis Kopitar) lássa, hogy számos magyar szó biztosan szláv eredetét maga Rumy is elismeri, ezért mutatványt közöl *Index vocabulorum Hungaricorum originis Slavicae* címen készülő művéből, mégpedig 9 szót az ábécé elejéről (*a*-, *á*- és *b*- kezdetű szavak). A továbbiakban áttekintjük, hogy mennyire állják ki Rumy szláv etimológiái a modern tudományosság próbáját, marad-e vajon – Norwiddal szólva – „a hamu mélyén csillagfényű gyémánt”.

Az elemzést két szempont szerint végeztük. Egyrészt megnéztük, hogy a Rumy előfutárainak tekinthető dilettánsok⁴ közül hányan vették fel szólistájukba ugyanazokat a szavakat, mint Rumy, másrészt alapos etimológiai elemzésnek vetettük alá azokat a szavakat, amelyek esetében volt mit elemezni. A vizsgálatba bevont dilettáns nyelvhasznítók és műveik a következők: Verancsics dalmát–magyar szólistája (1595: 118–122), Benkő József *Transsilvania* című művében lévő rövid magyar–szláv–latin szólista (1778: 384–385), Pázmándy Sámuel illír–magyar–latin terjedelmes szólistája (1786: 186–241), Pohlen szótára (1792), a DebrGr. magyar–tót–latin szójegyzéke (1795: 347–350; erről l. JUHÁSZ 2024), Beregszászi Nagy Pál cseh–német–latin szójegyzéke (1796: 149–154), Gyarmathi Sámuel *Affinitas*-ában lévő szláv szójegyzékek (1799: 306–362) és Sándor István *Sokféle*-jének (1808b) 12. száma.

A tervezett *Index* elkészült kilenc szava: *abrak*, *ábrázat*, *abroncs*, *bab*, *bába*, *babug*, *bálvány*, *banka*, *bocskor*. Ezek közül öt viszonylag könnyen felismerhetően szláv eredetű: ahogy Rumy, úgy az előfutárai többsége is felismerte, hogy az *abrak*, az *ábrázat*, az *abroncs*, a *bab* és a *bába* szláv szavak a magyarban.

Ezek közül az *abrak* a legnyilvánvalóbban szláv szavunk dilettáns nyelvészeink működése alapján, Pázmándy és Pohlen kivételével mindannyian felismerték: Ve-

3 Ezúton is köszönjük Gerstner Károlynak a kézirat számunkra homályos helyeinek kiolvasásában nyújtott segítségét.

4 E kifejezést a Miklosich előtti, a modern nyelvtudomány kialakulását megelőzően működő 16–19. századi szláv–magyar nyelvhasznítókra Kniezsa István nyomán használjuk (vö. KNIEZSA 1955: 18–19).

rancsics (1595: 120), Benkő (1778: 384), DebrGr. (1795: 347), Beregszászi Nagy (1796: 150), Gyarmathi (1799: 320 és 350) és Sándor (1808b: 6), vö. EtSz. (7), TESz. (1: 91), EWUng. (3), ÚESz., Kniezsa (1955: 57).

Az *ábrázat* és a *bab* szavak ugyanabban a hat műben szerepelnek: Verancsics (1595: 120), Pázmándy (1786: 204), Pohlin (1792: 62), Beregszászi Nagy (1796: 150), Gyarmathi (1799: 321 és 360) és Sándor (1808b: 6), vö. EtSz. (8), TESz. (1: 90–91), EWUng. (3), ÚESz., Kniezsa (1955: 57–58); illetve Verancsics (1595: 118), Pázmándy (1786: 197), Pohlin (1792: 14), Beregszászi Nagy (1796: 153), Gyarmathi (1799: 307) és Sándor (1808b: 12), vö. EtSz. (205), TESz. (1: 208–209), EWUng. (65), ÚESz., Kniezsa (1955: 68).

Az *abroncs* 5 dilettáns szerzőnek „tűnt fel”: Verancsics (1595: 120), Pázmándy (1786: 188), Beregszászi Nagy (1796: 150), Gyarmathi (1799: 321 és 360) és Sándor (1808b: 6), vö. EtSz. (9), TESz. (1: 91–92), EWUng. (4), ÚESz., Kniezsa (1955: 58).

A *bába* már „csak” a művek felében van benne: Verancsics (1595: 118), DebrGr. (1795: 347), Gyarmathi (1799: 307) és Sándor (1808b: 12), vö. EtSz. (208–209), TESz. (1: 209–210), EWUng. (65), ÚESz., Kniezsa (1955: 68–69).

A *bálvány* szó esetében – bár a szláv és a török szó etimológiája is tisztázatlan, vö. ÈSSJa. (3: 121–122), illetve WOT. (1: 89–93), ezt tükrözik etimológiai szótáraink, lásd EtSz. (262–263), TESz. (1: 234), EWUng. (76), ÚESz., Kniezsa (1955: 591–592) – legalábbis szláv közvetítéssel van dolgunk, tehát ebben is igazat adhatunk nemcsak Rumynak, de Pázmándynak (1786: 225), Gyarmathinak (1799: 308 és 356) és Sándornak (1808b: 13) is, hogy a magyar nyelv szláv eredetű szavai közé sorolják.

Az első tévedése Rumynak – ahogy Gyarmathinak (1799: 216, ill. 347 és 356)⁵ is – a *bocskor* szó felvétele. A szót bizonytalan vagy ismeretlen eredetűnek tartja a szakirodalom egy része: EtSz. (430) és TESz. (1: 316–317); Kniezsa (1955) pedig nem tárgyalja. Hadrovics László (1965: 65–67) és Mollay Károly (1982: 199–201) viszont meggyőzően érvel a középfelnémet kori bajor-osztrák eredet és a legkésőbb 1300-ig való átvétel mellett, amit óvatosan ugyan, de átvesz az EWUng. (114, „eventuell”) és az ÚESz. („talán”) is. Rumyt valószínűleg az vezette félre, hogy néhány szomszédos szláv nyelv a magyarból vette át a *bocskor* szót. Ezek a kutatási eredmények a magyar–szláv jövevényszó-kutatás kiemelkedő művelőiehez kötődnek: a horvátban Hadrovics László (1985: 150), a szlovákban Gregor Ferenc (2023: 111–112), a lengyelben Robert Wołosz (1989: 236) mutatta ki a *bocskornak* megfelelő magyarból átvett szláv szót. Ezzel több szláv etimológus is egyetért: Králik (2015: 58) a szlovák, Rejzek (2001: 62) a cseh, az ESUM. szerzői (1: 240–241) pedig az ukrán megfelelő esetében. Rummy tehát nem a kölcsönzés tényében, hanem az irányában téved.

Még két szó van Rummy *Index*-ében: a *babug* és a *banka*. Ez a két szó egyik előfutár szólistájában sem szerepel, tehát ha bármelyik szláv eredetű és a Rummy javasolta etimológia helyes, akkor azok a szavak Rummy hozzájárulásai lennének a szláv eredetű magyar szavak garmadájaához.

⁵ Gyarmathi a magyar–latin–szamojéd–osztják szójegyzékbe, valamint a cseh–latin–magyar (itt a szedés el van csúsztatva) és a lengyel–német–magyar összehasonlító szójegyzékbe is felveszi a *bocskor* szót.

A *babug* elavult szó, jelentése 'mellbimbó', Rummy a cseh és a szlovák *pupek* 'köldök' szavakkal köti össze. A magyarban a 16. század vége óta, de nagyon gyéren adatolt a *babug*, és a kevés adat arra utal, hogy ez egy erdélyi magyar tájszó, a köznyelvi szókinsnek nem, vagy nagyon rövid ideig lehetett a része. Rummy mégis magyar köznyelvi szóként kezeli, semmilyen magyarázatot nem fűz hozzá. Felmerül a kérdés, hogy Rummy, aki ismereteink szerint soha nem járt Erdélyben, honnan ismerhette ezt a szót? Saját és a soproni líceum könyvtára alapján (legalább) két szótár lehetett a forrása: Baróti Szabó Dávid *Kis-ded Szótárának* második kiadása (1792: 15), amely Rummy soproni tanárkodása idején feltehetőleg már megvolt a líceum könyvtárában (Könyvtár jegyzék 1896: 67, 510. számú könyv). A másik Pápai Páriz Ferenc latin–magyar–latin szótárának 1708-as kiadása (1708: 415 s. v. *Päpilla* és 11 s. v. *Babug*), amiből Rumynak volt saját példánya (Rummy könyvjegyzék [1851]: 21, 706. számú tétel).

Modern etimológiai szótáraink közül a TESz. (1: 212), az EWUng. (66) és az ÚESz. szerint ez valószínűleg egy származékszó, talán a *baba* 'újszülött, kisbaba' lehet az alapja, a -g végződés pedig talán egy kicsinyítőképző lehet. Az EtSz. (216) szerint ismeretlen eredetű, de lehetőségként felveti a szerbhorvát *böbûk* 'buborék, vízhólyag' szóval való kapcsolatát.

Rummy javaslatára, miszerint a *babug*, valamint a cseh és szlovák *pupek* 'köldök, köldökzsinór' rokonok lennének, téves. A szláv nyelvek 'köldök' szavainak biztos ósszláv etimológiája van: **popъ(kъ)* 'köldök', amely minden szláv nyelvben adatolt, azonban nincs zöngés változata egyik szláv nyelvben sem (HAVLOVÁ 1989–2022: 695; DERKSEN 2008: 417). A hangtani és jelentéstani eltérések lehetetlenné teszik e két szó rokonságának bizonyítását.

Ha már Rummy felhívta a figyelmünket erre a szóra, megvizsgáltuk a másik, szintén szláv vonatkozású, a Gombocz–Melich-szótár javasolta etimológiát, miszerint a *babug* mindig erdélyi tájszó volt, és talán a szerbhorvát *böbûk* rokona lenne.

Hogy a *babug* valóban kizárólag erdélyi magyar tájszó lett volna, illetve hogy mennyire volt elterjedt, nehéz megállapítani, mert igen kevés a rendelkezésre álló adat. Az EMSzT.-ban nincs ilyen lemma, az erdélyi magyar nyelvjárásokat feldolgozó Márton–Péntek–Vöő (1977) és Bakos Ferencnek a magyar szókészlet román elemeit tárgyaló monográfiája (BAKOS 1982) sem ismeri a *babug* szót, ahogy az ÚMTsz. sem. A RMNyA. adatfelvételei között pedig nem volt *mellbimbó* szó. Így kénytelenek vagyunk elfogadni a Tsz. (1838: 28) és az EtSz. (216) közlését.

Gombocz–Melich elmélete, miszerint a *babug* a szerbhorvát *böbûk* rokona lenne, nem problémamentes. Karadžić (1852: 32) szerb–német–latin szótárában szereplő *бѡбѹк* / *böbûk* 'buborék' néhány későbbi szótárban szerepel, így például Daničić (1880–1882: 466), Iveković–Broz (1901: 75), Belić (1959: 671) és RShKJ. (1967: 230), másokból viszont hiányzik, ahogy a legújabb szerb értelmező szótárból is (VUJANIĆ et al. 2011).

A szó Skok javasolta etimológiája (1971–1973: 129, s. v. *bebûk*), miszerint ez a *bob* és a *klobuk* kontaminációja hangutánzó *o ~ e* hangzováltással, nem mondható teljes mértékben kielégítőnek. Az új szerb etimológiai teauruszban (LOMA

et al. 2003–) nincs *бебук* szócikk, a szótár pedig még nem jutott el a *бо-* kezdetű szavakig, a szerb etimológiai kéziszótárban (LOMA et al. 2023–) se *бебук*, se *бобук* szócikk nincs.

Az ËSSJa. (2: 231–232) szerint több szláv nyelv ’buborék, gömb, kinövés, gumó, kicsi gömb alakú tárgy’ és további kerekded emberek, állatok és tárgyak megnevezésére szolgáló szavak egy viszonylag széles jelentéstartományú rekonstruált **bqbъlъ* / **bqb(ъ)lъ* / **bqbъl’a* / **bqbъlъ* / **bqbulъ* / **bqbulъ* / **bqbul’a* töre mennek vissza, a nyelvi adatok között viszont nem szerepel *bobuk*. Így ez a szerb szó talán belső képzésű, de a töve lehet összláv. Nyelvföldrajzi okokból kevésbé valószínű, hogy a szerbből közvetlenül jutott volna el ez a szó az erdélyi magyar nyelvjárásokba, de kizárni sem lehet. Viszont egy szerb szó román közvetítéssel való eljutása az erdélyi magyarba valószínűbb.

Ahogy fentebb említettük, az újabb nyelvészeti szakmunkák nemigen ismerik a *babug* szót, viszont Márton–Péntek–Vöő (1977: 83–84) és rájuk hivatkozva Bakos (1982: 450) közli az erdélyi magyar *bùlbucsál* ’buborékol’, *bulbuk* ’buborék’, *bùlbukál* ’buborékol’ szavakat, viszont részletes elemzést vagy kommentárt nem fűznek hozzájuk, csupán annyit, hogy ezek a román *bulbuci* ’ua.’, *bulbuc* ’ua.’, *bulbucă* ’ua.’ (de ez utóbbi lehet a *bulbuk* származéka is) szavakra mennek vissza. Tiktin (1903: 237) etimológia gyanánt az orosz *bulibukū* és a szerb *bobuk* «Wasserblase» szavakkal való összevetést javasolja, ahogy az EtSz. is a *babug* szócikkében. A román nyelv új etimológiai szótára (DELR., s. v. *bulbucă*) viszont annak ellenére utasítja el határozottan Tiktin és más szerzők szláv etimológiáját, hogy nézetük szerint a román szó etimológiája kétes. Két javaslatuk van: az egyik szerint a *bulbuc* egy vulgáris latin **volvicāre* ’gurul, gurít, gömbölyít’ igére megy vissza, a másik lehetséges etimológia: reduplikált hangutánzó szó.

Az ismeretlen eredetű szerb *bobuk* ’buborék’ > (vagy esetleg csak az ismeretlen eredetű) román *bulbuc* ’buborék’ > erdélyi magyar *bulbuk* ’buborék’ > erdélyi magyar *babug* ’mellbimbó’ sor több okból sem valószínű. Hangtanilag összesen négy változást kell(ene) magyarázni: egyrészt a szerb Ø > román *l*, másrészt a román *u* > magyar *a*, a román *l* > magyar Ø, és a román *k* > magyar *g* változásokat. Densusianu (1901: 276–278) szerint a román nyelv szláv jövevényszavainak mássalhangzói inkább megmaradtak. Az *l* ugyan bizonyos helyzetekben kiesett, viszont *l*-epentézisről nem tesz említést. Maiden (2016: 94) szerint a román nyelvben a kóda lehet üres, a szótagnak nem *kell* zártnak lennie, így nincs olyan hangtani ok, ami magyarázná a szerb szóból „hiányzó” *-l-* hang megjelenését a románban. Hasonlóan problémásak a román > magyar hangváltozások is. A román *u* > magyar *a* változásra példa nincs, bár Bakos megjegyzi, hogy a román *o* > magyar *u* ~ *o* alakpárok mellett néha *a*-s variáns is létezik (1982: 19–20). A román *l* > magyar Ø változásra egyetlen példa sincsen, sőt, a szóbelseji román *-l-* – kevés kivételtől eltekintve – változatlanul megmarad a magyarban (BAKOS 1982: 44–45). Az *-l-* kiesését a mássalhangzó-torlódással sem lehet magyarázni, mivel a szóbelseji mássalhangzó-torlódást általában változatlanul megőrzi a magyar. Két olyan példát közöl Bakos, ahol a magyarban kiesik az *-l-*, de egyrészt mindkét példában

az *-l-* előtt *-á-* szerepel (szemben a *babug a*-jával), másrészt egyik sem likvida + zárhang kapcsolat (BAKOS 1982: 49). A román zárhangok, így a *k* is, alapvetően megmaradnak a magyarban. Bakos szerint több példa van zöngés ~ zöngétlen váltakozásra, de a szóvégi mássalhangzók esetében a zöngétlenedés a jellemző (BAKOS 1982: 28 és 32–33).

Hangtanilag tehát a szerb szóból legalább olyan nehezen jön ki a román, mint a románból a magyar, és a bizonyítást a gyér adatok is nehezítik. Egyszerűbb lenne a helyzet, ha a szó a szerbből közvetlenül került volna a magyarba. Ennek a feltételei az ország belsejében megvoltak, hiszen számos helyen voltak a török hódoltság alatt és után is népes szerb kolóniák Magyarországon. Lehet tehát, hogy a *babugot* többfelé is ismerték és használták, csak éppen a nyelvterület központi részein nem jegyezték fel, s így ragadt rá a Tsz. (1838: 28) óta, hogy „székely szó”. Ez feleslegessé tenné a több sebből vérző román közvetítés feltételezését, ugyanakkor természetesen az adatoltság hiánya akadályozza a szerbből való közvetlen átvétel bizonyítását is.

Összegezve tehát Rummy etimológiája – a *babug* és a szláv ’köldök’ szavak öszevetése – téves, Gombocz–Melich etimológiája hangtanilag és jelentésstanilag is problémás, így e szó továbbra is ismeretlen eredetű, ám szerb eredete nem zárható ki, ezért további vizsgálatot érdemel.

Rummy utolsó szava a *banka*, amihez a *büdos banka* magyarázatot fűzte. A *banka* az EtSz. (275) szerint hangutánzó szó, a TESz. (1: 239), az EWUng. (78) és az ÚESz. véleménye az, hogy a *banga* ’bamba, buta’-ból szóhasadás eredményeképpen keletkezett. Rummy szerint viszont ez egy szláv eredetű szó, a lengyel *bąk* ’bölömbika’, ’kanalasgém’ rokona, és hogy még jobban kidomborítsa a két szó hasonlóságát és rokonságát, a lengyel szó ejtésmódjának a *bankot* közli, de valójában az a magyar fül számára közelebb van a *bonkhoz*.

A jelző nélküli *banka* ’búbosbanka’ legkorábbi adata egy 1702-es irodalmi szövegben van, és több adatot egyik történeti szótárunk sem közöl. Nyelvjárási adatokból sincs nagyon sok: a Tsz. (1838: 32) szerint a *banka* a madár Somogy megyében használt neve, az MTsz.-ben önálló szócikként nincs felvéve, az ÚMTSz. (1: 335) csak a MNyA. 628-as térképére hivatkozik, amely tényleg közöl önálló *banka* adatot, de mindösszesen csak öt településről: Temerin (Ju–9, Jugoszlávia, ma Szerbia), Téglás, Vámospercs és Hosszúpályi (P–12, P–14 és P–15, három egymáshoz közeli település Hajdú-Bihar megyében), és Mátraszőlős (J–2, Nógrád megye, itt ritkán használt alak).

Az idézett szépirodalmi mű Wolfgang Frantze német evangélikus lelkész latin nyelvű *Historia animalium sacra* Miskolczi Csulyak Gáspár fordította *Egy jeles Vad-Kert* című 1702-es magyar kiadása, ebben a *banka* hatszor adatolt, de szerepel a szövegben jelzővel is, összesen ötször.⁶ Rummy tehát vagy ismerte az *Egy jeles Vad-Kert*et, és abból vette a jelző nélküli önálló szót, vagy a *-banka* végű szavakat összetételnek fogta fel, ami egy teljesen jogos és helyes észrevétel, mert e madár változatos neveinek többsége elég világosan összetétel. Ez utóbbi feltételezést erő-

6 MISKOLCZI 1702: *Banka* 440 (kétszer), 441 (háromszor), 442 (egyszer), jelzővel: *Büdos-bankák* 440 (egyszer), *Büdos-banka* 440 (kétszer), 441 (egyszer) és 442 (egyszer).

síti, hogy a *banka* után zárójelben magyarázatként hozzáfűzi Rummy, hogy *büdös banka*.

A Rummy közölte lengyel rokonszó, a *bqk*, az ólengyel szótár (ŚlStp. 1: 72) szerint nemcsak 'bölömbika'-t, de 'nagy fülesbagoly'-t is jelent, Linde szótára (1854: 45–46) alapján e szónak a 19. századra már öt jelentése is volt: 1) 'bölömbika', 2) 'pelikán, kanalasgém', 3) 'bögyölyféle', 4) 'búgócsiga', 5) 'duda' (hangszer).

A bölömbika, a kanalasgém, és nem mellesleg, a nagy fülesbagoly is, nehezen összetéveszthető fajok, valamilyen okból kifolyólag mégis ugyanaz a szó volt rájuk a lengyelben. Ez az ok az lehet, hogy az ËSSJa. (2: 235) szerint a lengyel *bqk* az ősszláv **bqkǫ*-ra megy vissza, ami pedig a **bqkati* 'zajt csap, morog, dörög, zümmög' igéből képzett főnév, tehát e madarak jellegzetes hangjuk után kapták ugyanazt a nevet, annak ellenére, hogy méretük, életmódjuk és elterjedési területük is más és más. A hang alapján adott név mindhárom faj esetében tulajdonképpen helytálló: a bölömbika hímjének jellegzetesen mély, búgó és messzehallatszó hangja van, a kanalasgém éneke általában halk, mély és monoton, a fülesbagoly szintén egy mély hangú, monoton énekű madár. Ezzel szemben a búbosbanka éneke harsányabb, csicsergőbb és dallamosabb.

Az ËSSJa. idézett szócikke szerint a **bqkǫ* reflexe adatolt a csehben: *bouk*, *búk* és a szlovákban: *buk*, a jelentése mindkét nyelvben 'bölömbika, pelikán'. Ez annyiban pontosításra szorul, hogy a *bouk*, *búk* szavakat bár csehnek mondja, azonban a forrásul megadott Kott (1878: 85) szerint a szó szlovák, a szlovák alaknak megadott *buk* pedig a hivatkozott Kálal-szótár (1923: 46) szerint helyesen *búk*.

Ez annyiból Rummy elmélete mellett szól, hogy a szlovákból könnyebben kerülhetett (volna) át a szó a magyarba, mint közvetlenül a lengyelből, viszont a magyar *-an-* egy ősszláv **ǫ* hangot tartalmazó szó átvételéről árulkodik, vagyis a *banka* lehet a késői ősszláv (pannoniai szláv) **bqkǫ* átvétele. A MNyA. 628-as térképén látható, hogy a *-banka* utótagú madárnevek adatoltsága ott a legsűrűbb, ahol a honfoglalás előtt a szlávok egy bolgár jellegű délszláv nyelvjárást beszélt, és ahol további szavak tanúsága szerint (is) a nazálisok akár a 13. században is hangzó nazálisok lehettek (lásd ZOLTÁN 1996: 643–644; DÉNES 2004; DÉNES 2009), hangtani akadályuk tehát nincs a **bqkǫ* > *banka* változásnak.

Nagy területen való használata ellenére a *banka* nyelvjárási szó maradt, nem került bele írott szövegekbe, és a 18. századig rejtőzködött. Az irodalmi nyelvben e madár más nyelvjárásokban használt neve, a *babuk* vált általánossá, a Mózes 3. könyve 11: 19 szerint a tisztátalan állatok közé tartozó *búbosbanka* megnevezése régi bibliáinkban mindenhol kivétel nélkül *babuk*, és ez tovább erősíthette a *babuk* presztízsét a *bankával* szemben. Miskolczi Csulyak Gáspár – zempléni születésű (Olaszliszka) és sárospataki diák lévén valamilyen *bankának* ismerte ezt a madarat, viszont református lelkészként ismerte a bibliai *babukot* is. Talán emiatt az *Egy jeles Vad-Kert* fordításakor mindkét általa ismert néven megnevezi a madarat: „a büdös *babuk* avagy *banka*”.

A viszonylag késői és ritka adatoltság mind a magyar, mind a szlovák nyelvben nehézzé teszi e szó eredetének további kutatását, az eddigi adatok alapján azonban

Rumynak akár igaza is lehet a magyar *banka* szláv eredetét illetően, és előtte ezt még senki nem vetette fel.

Sajnálatos, hogy Rummy nem fejezte be tervezett *Index*-ét, mert az elkészültek alapján minőségi munkát végzett volna: kilenc szavából hatot – *abrak*, *ábrázat*, *abroncs*, *bab*, *bába*, *bálvány* – ma is szláv eredetűnek tart a kutatás, egy – a *bocskor* – esetében helyesen ismerte fel a magyar és szláv szavak közti viszonyt, csak a kölcsönzés irányát illetően tévedett. Egy szó – a *babug* – esetében téves etimológiát közöl. Egy szó, a *banka* esetében pedig lehetséges, hogy ő ismerte fel a szó egyáltalán nem kézenfekvő szláv eredetét.

BIBLIOGRÁFIA

- BAKOS Ferenc, 1982: *A magyar szókészlet román elemeinek története*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BARÓTI SZABÓ Dávid, 1792: *Kisdéd szó-tár*. Második kiadás, meg-bővítve. Kassán: Ellinger János' betűivel.
- Bécsi K. = *Bécsi codex*. Közzéteszi MÉSZÖLY Gedeon. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 1916.
- Belić 1959 = БЕЛИЋ, Александар (глав. уред.), 1959: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига 1. А–Богољуб*. Београд: Институт за Српскохрватски језик.
- BENKÖ, Joseph, 1778: *Transsilvania, sive Magnvs Transsilvaniae principatvs. Olim Dacia Mediterranea dictvs*. Tom. I. Vindobonae: Typis Iosephi nob. de Kvirtzbök.
- BEREGSZÁSZI [NAGY], Paulus, 1796: *Ueber die Aenlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen nebst einer Entwicklung der Natur, und mancher bishero unbekannten Eigenschaften derselben*. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
- DANIČIĆ, Đ[uro], 1880–1882: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dio I. A–Češula*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- DEÁK Eszter, 2011: „Mit Sehnsucht erwarte ich den Katalog von Euror Excellenz“ (Juraj Ribay levelei Széchényi Ferencnek). *Lymbus. Magyarisztantudományi Forrásközlemények* 2011/331–354.
- DebrGr. = [Szerző nélkül], 1795: *Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar Társaság*. Bétsbenn: Alberti betűivel.
- DELR. = *Dicționarul etimologic al limbii române*. <https://delr.lingv.ro> (Utolsó letöltés: 2025.01.05.)
- DÉNES György, 2004: Barlangok felkutatása a Korponai-hegyvidéken középkori oklevelek helynevei alapján. *Proceedings of the 8th International Symposium on Pseudokarst*. Liptovský Mikuláš: Slovak Caves Administration. 121–127.
- DÉNES György, 2009: Pest pataka. *Névtani értesítő* 31/105–111.
- DENSUSIANU, Ovide, 1901: *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier. Paris: Ernest Leroux.
- DERKSEN, Rick, 2008: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill.
- EMSzT. = SZABÓ T. Attila (1–7.), VÁMSZER Márta (8–11.), KÓSA Ferenc (12.), FAZAKAS Emese (13–14.) (főszerk.), 1975–2014: *Erdélyi magyar szótörténeti tár. Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania. Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes*. 1–14. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó (1–4.), Budapest: Akadémiai Kiadó (5–8), Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület (9–14.).

- ËSSJa. = ТРУБАЧЕВ, Олег Николаевич (ред.), 1974–: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. 1–. Москва: Издательство Наука.
- ESUM. = МЕЛЬНИЧУК, О[лександр] С[авич] (гол. ред.), 1982–2012: *Етимологічний словник української мови*. 1–6. Київ: Наукова Думка.
- EtSz. = GOMBOCZ Zoltán – MELICH János, 1914–1944: *Magyar etymologiai szótár*. 1–17. füzet. Budapest: MTA.
- EWUng. = BENKŐ, Loránd (Hrsg.), 1993–1995: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. 1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FNESz. = KISS Lajos, 1997: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. 1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FRIED István, 1963: Romy Károly György soproni évei. *Soproni Szemle* 17/69–74.
- GÁLDI László, 1957: *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- GREGOR Ferenc, 2023: *A szlovák nyelv magyar elemei*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- GYARMATHI, Samuel, 1799: *Affinitas linguae hvngaricae cum lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata*. Gottingae: Typis Joann. Christian. Dieterich.
- HADROVICS László, 1965: *Jövevényszó-vizsgálatok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HADROVICS, László, 1985: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HALÁSZ Ignác, 1903: A magyar szófejtés és történeti fejlődése (Első közlemény). *Nyelvtudományi Közlemények* 33/1–44.
- HASSE, Johann Gottfried, 1786–1787: *Praktischer Unterricht über die gesammten orientalischen Sprachen. Erster Theil: Hebräische Sprachlehre nach den leichtesten Grundsätzen. Zweyter Theil: Praktisches Handbuch zur Erlernung der hebräischen Sprache*. Jena: in der akademischen Buchhandlung.
- HAVLOVÁ, Eva (hlav. red.), 1989–2022: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 1–21. Praha: Academia, Brno: Tribun EU.
- IHRE, Johannes – LINDAHL, Ericus – ÖHRLING, Johannes, 1780: *Lexicon Lapponicum, cum interpretatione vocabulorum Sveco-Latina et Indice Svecano Lapponico* Holmiæ, Typis Joh. Georg. Lange.
- Iveković–Broz 1901 = IVEKOVIĆ, F[ranjo] – BROZ, Ivan, 1901: *Rječnik hrvatskoga jezika. Svezak I. A–O*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta.
- [JANKOVICH] W. JANKOWICH Miklós, 1812: *Magyar szó-nemzés ötven példákban*. Pesten: Eggenberger József könyvárosnál.
- [JANKOVICH, Miklós] JANKOWICH von W., 1814: Bemerkungen über die in der Wiener A. L. Z. 1813. Intelligenzblatt Seite 110. 111. 153 mitgetheilten ugrischen Wörterableitungen. *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* N^{ro}. 3, Jänner 1814. Sp. 17–20.
- JUHÁSZ Gabriella, 2024: A tótos Tóldalék. A szláv eredetű magyar szavak jegyzéke a debreceni *Magyar Grammatikában*. A *nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* XII. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 97–108.
- Kálal 1923 = KÁLAL, Kar[ol] – KÁLAL, Mir[oslav], 1923: *Slovenský slovník z literatury aj nářečí. Slovensko-česky diferenciální*. Banská Bystrica: Tlačou Slovenskej Grafie.

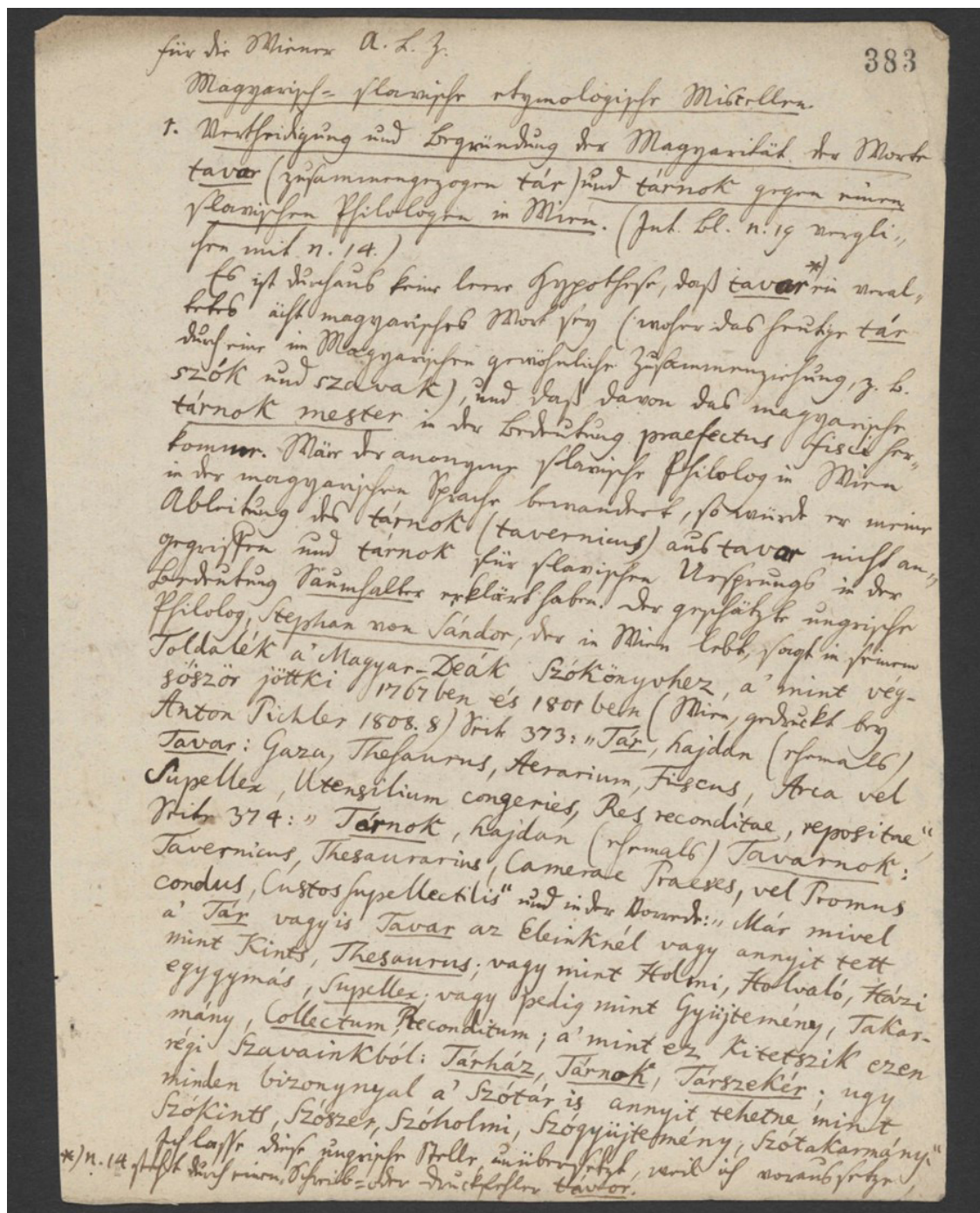
- Karadžić 1852 = КАРАЏИЋ, Вук Стеф[ановић], 1852: *Српски рјечник и тумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Беч: У штампарији Јерменскога намастира.
- KÁROLY Sándor, 1965: *A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban. Morfológiai rész*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KERTÉSZ Balázs, [1999]: *Bécsi kódex. Leírás*. https://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/becsi_kodex (Utolsó letöltés: 2025.01.05.)
- KNIEZSA István, 1955: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I/1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- [KOPITAR, Jernej/Bartholomäus], 1813: Miscellen. *Wiener allgemeine Literaturzeitung* №. 17. den 26. Februar 1813. Sp. 271–272.
- [KOPITAR, Jernej/Bartholomäus], 1813a: Etymologische Miscellen. *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* №. 15. Julius 1813. Sp. 120.
- [KOPITAR, Jernej/Bartholomäus], 1813b: Etymologische Miscellen. *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* №. 16. Julius 1813. Sp. 127.
- [KOPITAR, Jernej/Bartholomäus], 1813c: Über das Wort *Tavor*. *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* №. 19. August 1813. Sp. 152.
- [KOPITAR, Jernej/Bartholomäus], 1813d: Ungern oder Ungarn, oder gar Hungarn? *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 11. 6. Februar 1813. 60.
- Könyvtár jegyzék = [Szerző nélkül], 1896: *A Soproni Ág[oston] Hitv[allású] Ev[angélikus] Lyceum Könyvtárának jegyzéke. I. füzet. A–K*. Sopron: Nyomatott Litfass Károly Könyvnyomdájában.
- Kott 1878 = KOTT, František Št[ěpán], 1878: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první. A–M*. V Praze: Tiskem a Nákladem Knihtiskárny Josefa Koláře.
- KRÁLIK, Lubor, 2015: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- LESCHKA, Stephanus, 1825: *Elenchus Vocabulorum Europaeorum cum primis Slavicorum Magyarici usus....* Budae: Typis Typographiae Regiae Univ. Hungaricae.
- Linde 1854 = LINDE, M. Samuel Bogumił, 1854: *Słownik języka polskiego. Tom I. A–F*. Lwów: W Drukarni Zakładu Ossolińskich.
- Loma et al. 2003– = ЛОМА, Александар (уред.), 2003–: *Етимолошки речник српског језика*. 1–. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Loma et al. 2023– = ЛОМА, Александар (уред.), 2023–: *Приручни етимолошки речник српског језика. Том I. A–J*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек.
- MAIDEN, Martin, 2016: Romanian, Istro-Romanian, Megleno-Romanian, and Aromanian. *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press. 91–125.
- MÁRTON Gyula – PÉNTEK János – VÖÖ István, 1977: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- MISKOLCZI [Csulyak] Gáspár, 1702: *Egy jeles Vad-Kert, Avagy Az oktalán állatoknak, úgymint: (1.) A' Négy lábúaknak, (2.) A' Madaraknak, (3.) Az Halaknak, (4.) A' Tsúszó-mászó állatoknak, (5.) A' Bogaraknak, öt Könyvekbe foglaltatott tellyes Historiaja*. Lőtsén.
- MNyA. = DEME László – IMRE Samu (szerk.), 1968–1977: *A magyar nyelvjárások atlasza*. 1–6. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mollay 1982 = MOLLAY Károly, 1982: *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MTsz. = SZINNYEI József, 1893–1901: *Magyar tájszótár*. 1–2. Budapest: Hornyánszky.

- PÁPAI PÁRIZ, Ferenc, 1708: *Dictionarium Latino–Hungaricum, succum & medullam purioris Latinitatis, ejúsque[ue]; genuinam in Lingvam Hungaricam conversionem....* Leutschoviae: Apud Hæredes Samuelis Brewer.
- PÁZMÁNDY, Sámuel, 1786: *Schediasmata praelvdialia cogitationvm coniectvralivm, Circa Originem, Sedesque antiquas, & Linguam, Vhro-Magarvm popvlorvm....* Pars 1. Pestini: Litteris I. Michaelis Landerer.
- POHLIN, Marko, 1792: *Glossarium slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii carniolici.* Viennae: Literis Grosserianis.
- PORTHAN, Henricus Gabriel, 1786: *De Bircarlis.* Aboæ: Typis Frenckellianis.
- PORTHAN, Henricus Gabriel, 1801: *De præcipuis dialectis lingvæ Fennicæ.* Aboæ: In Officina Frenckelliana.
- REJZEK, Jiří, 2001: *Český etymologický slovník.* Voznice: Leda.
- RÉTHEI PRIKKEL Marián, 1909: *Sándor István nyelvtudománya.* Budapest: Athenaeum.
- RIBAY, Juraj, [1805 előtt]: *Voces Hungaricae Slavicae originis.* Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest. Jelzet: Quart. Slav. 2. F. 80–89v.
- RMNyA. = MURÁDIN László (gyűjt.) – JUHÁSZ Dezső (szerk.), 1995–2010: *A romániai magyar nyelvjárások atlasza.* 1–11. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pharma Press Kiadó.
- RShKJ. = *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књига прва. А–Е.* Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. 1967.
- RUDBECK, Olf / RUDBECKIUS, Olavus, [1675]: *Atlant eller Manheim / Atlantica sive Manheim.* Upsalæ: Henricus Curio S. R. M. & Academiae Upsal. Bibliopola.
- RUDBECKUS, Olavus fil., 1717: *Specimen usus linguae Gothicae.* Upsalis: Joh. Henr. Werner.
- RUMI [RUMY, Georg Karl], 1813a: Miscellen. *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* N^{ro}. 14. Julius 1813. Sp. 110–111.
- RUMI, D. [RUMY, Georg Karl], 1813b: Philologische Miscellen. Ableitung des ungrischen Wortes *paraszt* (der Bauer). *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* N^{ro}. 14. Julius 1813. Sp. 111–112.
- [RUMY, Georg Karl], 1813c: Statistik. Statistik des Königreichs Ungern. Martin v. Schwartner, Zweyter und dritter Theil, Ofen, 1811. *Wiener allgemeine Literaturzeitung* N^{ro} 5. den 15. Januar 1813. Sp. 65–75; N^{ro} 6. den 19. Januar 1813. Sp. 88–96.
- Rumy könyvjegyzék [1851] = [Szerző nélkül], [1851]: *Néhai tudor Rumi Rumy György Károly ur után maradt 's 1851. November 24-én Pesten, Ferencziek terén, Báró Podmaniczky háznál 8-ik szám 1. emeletén árverezendő könyvek és kéziratok jegyzéke.* Esztergom: Beimel.
- RUMY, Georg Karl, 1813: *Magyarisch-slavische etymologische Miszellen.* Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest. Jelzet: Quart. Germ. 5. 383–385.
- SAJNOVICS János, 1994: *Demonstratio. Sajnovics János [...] bizonyítása: a magyar és a lapp nyelv azonos.* A nagyszombati kiadást [1770] latinból magyarra ford. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa; szerk. Szij Enikő. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- SAJNOVICS, Joannes, 1770: *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse.* Hafniæ: Typis Orphanotrophii Regii, excudit Gerhard Giese Salicath.
- SAMMALLAHTI, Pekka, 1998: *The Saami Languages: An Introduction.* Kárásjohka: Davvi Girji.
- SÁNDOR István, 1795: Egy igaz Hazafinak óhajtása. Folytatás. *Sokféle* 3/119–127.

- SÁNDOR István, 1801: A Nyelvünkbeli első Próbák. *Sokféle* 8/85–89.
- SÁNDOR István, 1808a: *Toldalék a' Magyar-Deák Szókönyvhez, a' mint végsőször jöttki 1767-ben és 1801-ben*. Bétsben: Pichler Antal' betűivel.
- SÁNDOR István, 1808b: Az idegen Szavakkal eggyező Szavaink. *Sokféle* 12/3–183.
- SCHLÖZER, August Ludwig, 1771: *Allgemeine Nordische Geschichte*. Halle: Johann Justinus Gebauer.
- SKOK, Petar, 1971–1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1–3. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SlStp. = URBAŃCZYK, Stanisław (red. nacz.) et al., 1953–2002: *Słownik staropolski*. 1–11. Wrocław – Kraków – Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- SSA. = ITKONEN, Erkki – KULONEN, Ulla-Maija (päätoimittaja), 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja*. 1–3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SZINNYEI József, 1891–1914: *Magyar írók élete és munkái*. 1–14. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése.
- TESz. = BENKŐ Loránd (főszerk.), 1967–1984: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 1–4. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TIKTIN, H[eimann Hariton] Dr., 1903: *Dictionar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Vol. I. A–C*. Bucuresci: Imprimeria Statului.
- Tsz. = [Szerző nélkül], 1838: *Magyar tájszótár*. Budán: A' M. Kir. Egyetem' betűivel.
- ÚESz. = GERSTNER Károly (szerk.), 2022: *Új magyar etimológiai szótár – online kiadás*. Budapest: Nyelvtudományi Kutatóközpont. <https://uesz.nyttud.hu/> (Utolsó letöltés: 2025.01.05.)
- ÚMTSz. = B. LŐRINCZY Éva (főszerk.), 1979–2010: *Új magyar tájszótár*. 1–5. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- VALJAVEC, Fritz (Hrsg.), 1942: *Bartholomäus Kopitars Briefwechsel*. 1. Teil. *Kopitars Briefwechsel mit Karl Georg Romy*. München: Verlag Max Schick.
- VATER, Johann Severin, 1797: *Hebräische Sprachlehre. Nebst einer Kritik der Danzischen und Meinerischen Methode in der Vorrede*. Leipzig: bei Siegfried Leberecht Crusius.
- Verancsics = [VERANTIUS, Faustus], 1595: *Dictionarium Qvinque Nobilissimarvm Europæ lingvarvm, Latinæ, Italicæ, Germanicæ, Dalmaticæ [!] & Ungaricæ*. Venetiis: Apud Nicolaum Morettum.
- VOLBORTH, Johann Karl, 1788: *Primæ Lineæ Grammaticæ Hebraeae in usum tironum ductæ*. Gottingae: apud Ioann. Henr. Schulzium
- Vujanić et al. 2011 = ВУЈАНИЋ, Милица и др. (израд.), 2011: *Речник српског језика*. Измењено и поправљена издање. Нови Сад: Матица српска.
- WOŁOSZ, R[obert], 1989: Wyrazy węgierskie w języku polskim. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 35/215–317.
- WOT. = RÓNA-TAS, András – BERTA, Árpád, 2011: *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. 1–2. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- ZOLTÁN András, 1996: A magyar–szláv érintkezések kezdetei és fázisai. *Életünk* 6–7/634–648.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Quart. Germ. 5. 383–385. A kéziratlapok fotokópiáit az OSzK engedélyével publikáljuk.

A kéziratot a fotokópiák után betűhív átirásban közöljük. Rummy csillaggal jelölt lábjegyzeteit megtartjuk, saját észrevételeinket számjegyekkel jelölve végjegyzetként közöljük.

dass man Gogurs, der sich auf dem Feld der ungarischen Philologie
 Leidenen vorwerfen will (er könnte sich mit jenen in der ungarischen
 Philologie mit diesen vorwerfen gegenseitig begnügen) doch
 etwas unguiselt nicht sein wird. Miller aber das Zeugnis und die
 Aufreißung des Herrn von Sándor nicht golden lassen, so lasse
 er die ältesten noch übrigen gedruckten und ungedruckten ungarischen
 Handschriften und die älteste ungarische Bibliothek in Wien
 an den berühmten Mönch, Bator, die in Manuscripte der
 kaiserlichen Bibliothek in Wien aufbewahrt ist, und es wird darin
 tavar in der Bedeutung Tavar, finden. Auch in der Lappländer
 diesen Tavar findet sich das Wort Tawer, und ihre Erklärung
 so in jenen lappländischen Wörterbuch des: Thesaurus,
 Possessio. Mor. hat um Kraft?

2. Über die Aussprache und Ableitung des ungarischen
 Wortes paraszt (der Bauer). Juk. Bl. n. 16. vgl.
 mit n. 14.

Paraszt wird herabgeleitet von der gebildeten Magyaren
 porozt ausgesprochen (wie der slavische Philolog in Wien be-
 sagt) sondern paraszt mit einem kurzen a. Nur der
 unguisere Föbel spricht das unaccentuirte a wie o aus (mit
 ein porozt statt paraszt, obrok statt abra k), so wie
 der Wiener Föbel o statt a sagt (z. B. jo statt ja, is
 solch ihm goght u. s. w.). aber was wird vom Föbel der
 richtige unguisere oder deutsche Aussprache lauten?
 Man Gogurs beliebt sich wegen meiner Lesart in An-
 sehung der Aussprache von paraszt an die magyarischen
 Philologen in Wien, z. B. an Sándor oder Mahton, zu
 wenden. Wenn man paraszt aus dem gebrauchten ablei-
 tet, so braucht man wegen des t gar nicht in Ansehung
 zu fragen, denn das gebrauchte Sajin würde nicht möglich
 sein als oder es ausgesprochen*), z. B. Esira statt Esra,
 * / Vgl. die gebrauchten Aussprachen von Vater, Haffe, Volborek
 und anderen.

müssen laut 177 in den Mund des fäthen Parads oder
 Parads (die fäthäyfen Philologen unter den Epiroten
 pflegen sind zu Tager Sajin wie ein gelimtes italiänisches
 & anbyrissmisen), und das d kommt in den Mund des Ma,
 ggarb kriest zu + werden. Ist länger nicht die Möglichkeit der
 Abstammung des maggarischen parassit aus dem fäthäyfen
 parassit und beschränkt selbst eine Zirkulation der fäthäyfen Abstam-
 mung, allein die Ableitung aus den fäthäyfen Dialekten
 in der Bedeutung von fäthäyfen parassit sind mir natürlich. Die
 Maggarer fäthäyfen ja wärsend ihre langen Aufenthalte in
 Ägypten sind die fäthäyfen parassit und fäthäyfen, wärsend fäthäyfen
 in also den Namen von fäthäyfen parassit sehr spät von den Maggarern
 entlehnt? Ist wol als Logikologen zu den fäthäyfen Dialekten
 nicht bloß, sondern auch Logikologen zu den fäthäyfen Dialekten
 sondern gar, wenn die fäthäyfen nicht von Ägypten, die Ableitung aus
 den fäthäyfen parassiten von der fäthäyfen fäthäyfen fäthäyfen aus
 Wozig, weil die maggarische parassit die fäthäyfen parassiten von
 entlehnt ist und die Maggarer aus Ägypten fäthäyfen Wörter
 entlehnt als aus der fäthäyfen. Ist glaubt dabei wenigstens in der
 Geschichte des Arabischen zu verfallen, als wenn es nur
 fäthäyfen parassit vorzuziehen, wie man Argum, die fäthäyfen wärsend.
 3. Die Ableitung des maggarischen Lengyel von Lech wird
 Ljach (fäthäyfen n. 16) nicht von maggarischen Lesern Schlozer
 im Arabischen nennen. Lengyel kann von fäthäyfen Schlozer
 nicht von dafu abgeleitet werden, weil die Maggarer das
 ch nicht so nicht ausprechen können, nicht dafu 99
 (Ljach) sondern dafu 100 ausprechen. — Das Wengier
 maggarische Dialektwörterbuch für Wüger ist nicht in der
 vor der Zirkulation n. 16 fallen ist wärsend die Logikologen
 Bedeutung von Wengier als Wüger als die fäthäyfen fäthäyfen
 zu setzen, was bloßes wärsend gegeben ist.

Abrocas 1. der Brief, fahrig. 2. der Brief, Lösung Obreč 1. der
 Brief, 2. der Brief, Lösung Obreč 2. der Brief.
Bab, die Lohr. Kroatisch, böhmisch und polnisch Bab.
Baba, die Gräber. Kroatisch, böhmisch und polnisch Baba
 1. ein altes Weib. 2. die Großmutter. 3. die Gräber.
Babug, die Lohr. Kroatisch und böhmisch Bupet, der Nabel.
Batvány, der Göhr. Polnisch Batwan.
Banka (büdös Banka), der Nabel. Polnisch Bank
 (eine Bank), eine Kofodommel, eine Löfölgang.
Bockor der Kimmisch. Lösung bäckora, Kroatisch bockor.
 2. f. m. 2. f. m. D. Rumi.

Philologischer Miscellane.

Hr. Prof. Dr. Vater spricht im jüngsten Bande des Ad.
 Längst in Mitridates in dem Abschnitte über die ingri-
 schen Sprache an, dass die von Adeling aufgenommene und
 philologisch erklärte griechische ingrische Nomenclatur
 zwar aus Gyarmath's Abhandlung über die „
 manthofelt der ingrischen und finnischen Sprache entlehnt
 Nomenclatur mit, von welcher das eine anstatt des griechischen
 Mi Atyank (Unser Nabel) anfängt: Osunk. Hr. Vater lobt
 und sagt: O sink, und macht dabei die sonderbare phi-
 lologische Anmerkung: Sui heißt eigentlich Levir. Sind heißt
 Sui und Hr. Vater fand es in den Lexikon von Pörr-
 Tappay; allein Osunk kommt von ös, avus, der Großvater,
 und sink ist das Suffixum plurale singularium nomi-
 num genitiae personae, ingrisch. Man sieht, dass die ingri-
 schen Wörter in Anlehnung über die ingrische Sprache vertrieben
 waren, die sie nicht verstehen, das darüber geschrieben. — Ich habe
 den gedruckten Aufsatz über die ingrische Sprache in Adeling's Mitri-
 dates

(383:)

für die Wiener A. L. Z.¹

Magyarisch-slavische etymologische Miszellen

1. *Vertheidigung und Begründung der Magyartät der Worte / tavar (zusammengezogen tár) und tárnok gegen einen / slavischen Philologen in Wien.* (Int. Bl. n. 19² vergli/chen mit n. 14.³)

Es ist durchaus keine leere Hypothese, daß *tavar** ein veral-/tetes ächt magyarisches Wort sey (woher das heutige *tár* / durch eine im Magyarischen gewöhnliche Zusammenziehung, z. b. / *szók* und *szavak*), und daß davon das magyarische / *tárnok mester* in der Bedeutung *praefectus fisci* her-/komme. Wäre der anonyme slavische Philolog⁴ in Wien / in der magyarischen Sprache bewandert, so würde er meine / Ableitung des *tárnok* (*tavernicus*) aus *tavar* nicht an-/gegriffen und *tárnok* für slavischen Ursprungs in der / Bedeutung *Saumhalter* erklärt haben. Der geschätzte ungrische / Philolog, *Stephan von Sándor*,⁵ der in Wien lebt, sagt in seinem / *Toldalék a Magyar-Deák Szókönyvhez*, a' mint vég-/sösször jöttki 1767ben és 1801ben (Wien, gedruckt bey / Anton Pichler 1808.8) Seite 373: „*Tár*, hajdan (ehemals) / *Tavar*: Gaza, Thesaurus, Aerarium, Fiscus, Arca vel / Supellex, Utensilium, congeries, Res reconditae, repositae”/ Seite 374: „*Tárnok*, hajdan (ehemals) *Tavarnok*: / *Tavernicus*, *Thesaurarius*, *Camerae Praeses*, vel *Promus* / *condus*, *Custos Supellectilis*” und in der Vorrede: „Már mivel / a' *Tár* vagy is *Tavar* az Eleinknél vagy annyit tett / mint Kints, *Thesaurus*; vagy mint Holmi, Holvaló, Házi / egygymás, *Supellex*; vagy pedig mint Gyűjtemény, Takar-/mány, *Collectum*, *Reconditum*; a' mint ez kitetszik ezen / régi Szavainkból: *Tárház*, *Tárnok*, *Társzekér*; ugy / minden bizonynyal a' Szótár is annyit tehetne mint / Szókints, Szószér, Szóholmi, Szógyűjtemény, Szótakarmány.”⁶ / Ich lasse diese ungrische Stelle unübersetzt, weil ich voraussetze, //

(383v:)

daß mein Gegner, der sich auf dem Feld der ungrischen Philologie / Lorbeern erwerben will (er könnte sich mit jener in der windi-/scher Philologie mit Ruhm erworbenen füglich begnügen), doch / etwas ungrisch verstehen wird. Will er aber das Zeugniß und die / Autorität des Herrn von Sándor nicht gelten lassen, so lese / er die ältesten noch übrigen gedruckten und ungedruckten ungrischen Leichenpredigten und die älteste ungrische Bibelübersetzung / von dem wackern Mönche Bátori, die im Manuscript auf / der kaiserlichen Bibliothek in Wien befindlich ist, und er wird darin / *tavar* in der Bedeutung *Schatz* finden.⁷ Auch in der lapplän-/discher Sprache findet sich das Wort *Tawer*, und Ihre⁸ erklärt / es in seinem lappländischen Wörterbuch durch: *Thesaurus*, / *Possessio*. Wer hat nun Recht?⁹ /

2. *Über die Aussprache und Ableitung des ungrischen / Wortes paraszt (der Bauer).* Int. Bl. n. 16¹⁰ vergl. / mit n. 14.¹¹ /

Paraszt wird keinesweges von den gebildeten Magyaren / *porost* ausgesprochen (wie der slavische Philolog in Wien be-/hauptet) sondern päräsz mit einem kurzem a. Nur der / ungrische Pöbel spricht das unaccentuirte a wie o aus (mit-/hin poroszt statt paraszt, obrok statt abrak), so wie / der Wiener Pöbel o statt a sagt (z. b. jo statt ja, ich / hob's ihm gsogt u. s. w.): aber wer wird vom Pöbel die / richtige ungrische oder deutsche Aussprache lernen wollen? / Mein Gegner beliebe sich wegen meiner Behauptung in An-/sehung der Aussprache von *paraszt* an die magyarischen / Philologen in Wien, z. B. an Sándor oder Márton,¹² zu / wenden. Wenn man *paraszt* aus dem habräischen ablei-/tet, so braucht man wegen des *t* gar nicht in Verlegenheit / zu sein, denn das hebräische Sajin ward einst meistens / nur ds oder sd ausgesprochen^{*13}, zb. Esdra statt Esra, / mithin //

* n. 14 steht durch einen Schreib- oder Druckfehler *távor*.

* Vergl. die hebräischen Sprachlehren von Vater, Hasse Volborth / und andren. /

(384v:)¹⁴

mithin Laute פֶּרֶז in dem Mund der Juden Parads oder / Parasd (die hebräischen Philologen unter den Schriften / pflegen heut zu Tage Sajin wie ein gelindes italiänisches / z auszusprechen), und das d konnte in dem Mund der Ma-/gyars leicht zu t werden. Ich leugne nicht die Möglichkeit der / Abstammung des ungrischen paraszt aus dem slavischen / porost und behauptete selbst eine Zeitlang die slavische Abstam-/mung, allein die Ableitung aus den semitischen Dialekten / in der Bedeutung Dorfbewohner scheint mir natürlicher, die / Magyaren kannten ja während ihres langen Aufenthalts in / Asien laut der Geschichte schon Dörfer und Städte, warum hätten / sie also den Namen Dorfbewohner erst spät von den Slaven / entlehnt? Ich nehme als Etymologe zu den semitischen Dialekten / nicht bloß für ältere Begriffe und für größere Noth Zuflucht / sondern gebe, wenn die Begriffe nicht neu sind, der Ableitung aus / den semitischen Sprachen vor der slavischen überhaupt deswegen den / Vorzug, weil die magyarische Sprache den semitischen Sprachen ver-/wandt ist und die Magyaren aus derselben früher Wörter / entlehnten als aus der slavischen. Ich glaube dabey weniger in die / Gefahr des Rudbekisirens¹⁵ zu verfallen, als wenn ich zur / slavischen Sprache vorzugsweise, wie mein Gegner, die Zuflucht nähme.¹⁶ /

3. Die Ableitung des ungrischen *Lengyel* von *Lech* und / *Ljach* (Int. Bl. n. 16¹⁷) würd mein unvergeßlicher Lehrer Schlözer¹⁸ / ein Rudbekisiren nennen. *Lengyel* kann schon deswegen / nicht von daher abgeleitet werden, weil die Magyaren das / ch, welches sie nicht aussprechen können, nicht durch gy / (lies dj) sondern durch k ausdrücken.¹⁹ – Das *Wengier* / nur polnische Dialektverschiedenheit für Wuger ist, wußte ich schon / vor der Belesung n. 16, allein ich wünsche die *etymologische* / *Bedeutung* von *Wengier* als Wuger außer Zweifel gesetzt / zu sehen, was bisher noch nicht geschehen ist. //

(384:)

4. Was von *tavar* behauptet wird, gilt auch von *nándor* / oder *nádor* (denn beydes ist üblich).²⁰ /
5. Deswegen halte ich (dies zur Antwort auf n. 15²¹ S. 120) / einen Unger, der mit der slavischen Sprache vertraut ist, für / geeigneter, den slavischen Bestandteil der magyarischen Sprache / auszumitteln, als einen Slowaken, Winden und Slawonier, / weil ein Unger theils seine Sprache näher kennen und daher nicht / ohne Noth zur slavischen Sprache seine Zuflucht nehmen wird / (z. B. nicht bey tárnok mester), theils nicht in Gefahr ist, in / *Slavomanie* zu verfallen und eben dadurch leicht zum Rudbe-/kisiren verleitet zu werden. Auf einen sowohl mit der ungrischen / als mit der slavischen Sprache vertrauten Deutschunger kann man / dem Slowaken, Winden und Slawonier zu diesem Geschäft vor-/ziehen, weil man bey ihm mehr Ungartheylichkeit voraussetzen / kann. /

6. Damit der slavische Philolog in Wien (mit dem ich ungern / in einen philologischen Streit geraten bin — doch Dinte ist nicht / Blut und durch literarische Fehden kann das Reich die Wahrheit / gewinnen —) sehe, daß ich mich keinesweges weigere, den *erweislich* / slavischen Ursprung *vieler* ungrischer Wörter anzuerkennen, / so setze ich einige Beyspiele aus dem Anfang der von mir bereits / begonnenen *Index vocabulorum Hungaricorum originis Sla-/vicæ* zur Probe her. Damit er nicht zweifle, daß ich slavisch ver-/stehe, so bemerke ich, daß ich in Ungarn eine lange Reihe von Jahren / zwischen Deutschen und Slowaken wohnte und der slowakischen Spra-/che im gemeinen Leben bedürfte, daß ich zwey Jahre lang in Syle-/sien zwischen Pohlen lebte und mir die polnische Sprache theils wegen / des Verkehrs im gemeinen Leben theils wegen meiner Schüler vom / Land bekannt machen mußte, und daß ich die böhmische Sprache aus Büchern / lernte und nebst der polnischen noch lerne. /

Abrak, das Pferdefutter, Futter. Slowakisch und böhmisch Obrok, / das Futter; polnisch Obrok, Vorrath an Lebensmitteln, Nahrung. /

Ábrázat, das Gesicht, Angesicht. Böhmisches und polnisch Obraz, das / Bild. /

Abrons. //

(385:)

Abrons 1. der Reif, Faßreif. 2. der Kreis. Böhmisches Obruč 1. der / Reif, 2. der Kreis. Polnisch Obręcz der Reif. /

Bab, die Bohne. Slowakisch, böhmisch und polnisch Bob. /

Bába, die Hebamme. Slowakisch, böhmisch und polnisch Baba / 1. ein altes Weib. 2. die Großmutter. 3. die Hebamme. /

Babug, die Brustwarze. Slowakisch und böhmische Pupek, der Nabel. /

Bálvány, der Götze. Polnisch Bałwan. /

Banka (büdös Banka), der Wiedehopf. Polnisch Bąk / (lies Bank), eine Rohrdommel, eine Löffelgans. /

Bockor der Riemenschuh. Böhmisches bačkora, slowakisch bočkor. /

u. s. w. u. s. w. /

D. Rumi //

1 Wiener allgemeine Literaturzeitung.

2 KOPITAR 1813c.

3 RUMI 1813a.

4 Jernej/Bartholomäus Kopitar (1780–1844) Bécsben élő szlovén (a későbbiekben Rumynál „windisch”) szlavista nyelvész és filológus.

5 Stephan von Sándor – Szlavniczai és Lukai Sándor István (1750–1815) felvidéki (Nyitra vármegyei) nemesi származású magyar szerkesztő, író, nyelvész, 1784-től haláláig állandó jelleggel Bécsben élt. Szlovák anyanyelvű volt, a magyart a némettel és a latinnal együtt tanulmányai során sajátította el. Autodidakta nyelvész volt, ilyen tárgyú dolgozatait *Sokféle* című egyszemélyes folyóiratában (1–8. kötet: Győr, 1791–1801, 9–12. kötet: Bécs, 1808b) tette közzé. Ennek 12. kötetében „Az idegen Szavakkal egyező Szavaink” címmel terjedelmes összeállítást közöl, amelyben számos magyar szó szláv eredetére rámutat (SÁNDOR 1808b). Rumyhoz hasonlóan Sándor István is nagy tisztelője volt Schlözer munkásságának. Életéről és nyelvtudományi munkásságáról l. RÉTHEI PRIKKEL 1909, a Rumi által itt pontos bibliográfiai leírással idézett munkájáról (SÁNDOR 1808a) részletesebben: 79–82. Megjegyzendő, hogy a Sándor Istvánnál régeinek („hajdan”) beállított *tavar* alak valójában az ő rekonstrukciója, a régi magyar szövegekből nem igazolható (KNIEZSA 1955: 762; TESz. 3: 848).

6 SÁNDOR 1808a: [III]–IV. Pontos idézet, de elhagyja a *Tavar* szóhoz tartozó lábjegyzetet („Tawer az Ihre Lapp Szókönyvében így deákóztatik: Thesaurus, Possessio”, SÁNDOR 1808a: [III]). Így az a látszat keletkezik, mintha a lapp szót Rumi találta volna meg.

7 A 15. századi Bécsi kódexről van szó, amelyet a 18. század első felétől 1932-ig a bécsi Udvari Könyvtárban (Hofbibliothek, 1920-tól Nationalbibliothek) őriztek, ahol egyébként Kopitar dolgozott. A több öszövet-ségi könyv (Rut, Judit, Eszter, a Makkabeusok második könyve, Báruk, Dániel és a tizenkét kispap) magyar fordítását tartalmazó kódex fordítójának SÁNDOR István (1801: 86) nyomán tartja Rumi Batori László pálos szerzetest, ami azonban nem bizonyítható. A kódexet 1932 óta az Országos Széchényi Könyvtár őrzi (KERTÉSZ [1999]). A *tavar* szó nem fordul benne elő (Bécsi K.; vö. KÁROLY 1965), ami a fentebb írottak fényében nem is meglepő, tehát Rumi itt tudatosan állít valótlan.

8 Rumy erre a lapp szótárra hivatkozik (valószínűleg másodkézből, Sándor István nyomán): IHRE – LINDAHL – ÖHRLING 1780. – A 460. oldalon valóban ott szerepel a lapp *tawer* 'thesaurus, possessio' szó. Ugyanezt a „láp” szót észrevette korábban már Sándor István is: „*Tawer: Thesaurus*. Tár, Tavar” (SÁNDOR 1795: 125). A lapp szó (modern helyesírással *dávvir* 'treasure; belongings', SAMMALLAHTI 1998: 129) minden számi nyelvben megvan, s amint arra már a 18. század végén Henrik Gabriel Porthan rámutatott, a finn *tavara* 'holmi; vagyon; áru' átvétele (PORTHAN 1786: 23), s ugyancsak ő állapította meg elsőként, hogy a finn *tavara* viszont az orosz *mobáp* 'áru' átvétele (PORTHAN 1801: 6), s ez ugyanarra a török *tavar* 'áru; vagyon' szóra megy vissza (SSA. 3: 277), amelyre végső soron a magyar *tár* is (vö. ÜESz.). Nyilvánvaló, hogy sem Sándor István, sem Rumy nem ismerték Porthan munkáit, ezért láthatták tévesen e szóban a lapp és a magyar örököségének bizonyítékát. – A lapp és a finn szó egymáshoz való viszonyára és a vonatkozó finn szakirodalomra Sampsa Holopainen volt szíves felhívni a figyelmünket, amiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki.

9 A magyar *-nok* képző szláv eredetére (< *-nik*) már Jankovich Miklós rámutatott, a *tár* (< *tovar*) szláv vagy török eredetű, de a képzés magyar (JANKOVICH 1814: 18–19, vö. KNIEZSA 1955: 762–763, 767–769).

10 KOPITAR 1813b.

11 RUMI 1813b.

12 Márton József (1771–1840) nyelvész, az MTA levelező tagja. A Debreceni Református Kollégiumban tanult 1779 és 1793 között, majd 1795-ben a jénai egyetemen. 1801 januárjában Bécsbe költözött, 1801 és 1802 között a *Magyar Hirmondó* szerkesztője. Magántanárként magyar nyelvet tanított – többek között a Habsburg család egyes tagjainak –, majd emellett 1806-tól a bécsi egyetemen a Magyar Nyelv és Literatura rendkívüli tanárává nevezték ki. Később a bécsi testőrség magyar nyelvtanára is lett. Márton József írásai megjelentek a kor több folyóiratában és írt – egyebek mellett – német és magyar nyelvkönyvet és nyelvtant, valamint több szótárt is (SZINNYEI 8: 736–740, GÁLDI 1957: 144–149).

13 A Rumy lábjegyzetében megnevezett héber nyelvkönyvek: VATER 1797, HASSE 1786–1787, VOLBORTH 1788.

14 A kéziratári lapszámozás téves: a szöveg a 384. levél *verso*-ján, majd a *recto*-ján folytatódik.

15 *Rudbekisi[e]ren* 'délibábos etimologizálás': idősebb Olof Rudbeck (latinosítva Olavus Rudbeckius, 1630–1702) svéd orvos, természettudós és nyelvész nevéből, aki a svédet tekintette az összes ismert nyelv alapjának, amelyből szerinte a héber és a latin, majd a ma ismert többi nyelv kialakult (RUDBECK [1675]), így neve a légből kapott etimologizálás szinonimája lett. A magyart a szláv nyelvek közé sorolta (i. m. 80), ami SAJNOVICS János bíráló megjegyzését is kiváltotta (1994: 52). Sajnovics is használja a „Rudbeck-féle mesék és badarságok”, „tudóskodó mesék, rudbecki álmodozások” kifejezéseket (uo. 112). Ezek csakis az idősebb Rudbeckre vonatkozhatnak, mert az ifjabb Olof Rudbeckre (1660–1740) és az ő művére (RUDBECKUS 1717) tisztelettel hivatkozik mint fontos előzményre a lapp–finn–magyar nyelvhasználat terén (uo. 104–105). – Kopitar és Rumy vitájában először a szlovén tudós idézi e szót mint Schlözer szavajárását („wie Schlözer zu sagen pflegte”, KOPITAR 1813a).

16 A *paraszt* szláv eredetéhez a magyarban nem fér kétség, vö. JANKOVICH 1814: 19, KNIEZSA 1955: 389–390.

17 KOPITAR 1813b.

18 August Ludwig von Schlözer (1735–1809) nagy hatású német történész, göttingeni egyetemi tanár, különösen *Allgemeine Nordische Geschichte* című, de címe ellenére nem csak Észak-, hanem Kelet-Európa népeinek korai történetét is áttekintő műve keltett visszhangot, amelyben (SCHLÖZER 1771: 306) egyebek mellett állást foglalt a magyar nyelv finnugor rokonsága mellett, utalva Sajnovics *Demonstratio*-jának éppen csak egy évvel korábban megjelent koppenhágai első kiadására (SAJNOVICS 1770) és hangsúlyozva annak újdonságát, miszerint nem csupán a szavak szintjén mutatta ki a magyar és a lapp egyezéseit, hanem a grammatikában is.

19 A *lengyel* valóban nem a felsorolt szláv megfelelőkből vezethető le, de azokkal közös eredetű (< szláv **lęd-jan*[*inǫ*], KNIEZSA 1955: 313).

20 A *nádor* és a *nándor* összekeveréséért Rumy meglehetősen éles bírálatban részesül már Jankovich részéről, aki rámutat, hogy a 'palatinus' a magyarban mindig „*nádor*-ispány”, míg Belgrád a régiségben mindig „*Nándor*-Fehérvár” (JANKOVICH 1814: 17–18); a *nádorispán* egy szláv **nadъ-dvorjъ-županъ* átvétele (KNIEZSA 1955: 351), míg a *Nándor*- előtag 'bolgár(török)' értelmű (vö. FNESz. 1: 190).

21 KOPITAR 1813a.